KVEST TEXNOLOGIYALARI YORDAMIDA BOLALARDA MONOLOGIK NUTQNI RIVOJLANTIRISHNING SAMARALI USULLARI

Durdiyeva Mohinur Adilbek qizi
Osiyo Xalqaro Universiteti o'qituvchisi.
mohinurdurdiyeva@gmail.com

Annotatsiya
Maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda monologik nutqni rivojlantirishda kvest texnologiyalarining pedagogik imkoniyatlari, nazariy asoslari va amaliy usullari tahlil qilinadi. Monologik nutq bolaning mustaqil, izchil va mantiqiy bog‘langan fikr bayon qilish qobiliyati sifatida ta’riflanib, uning shakllanishi mantiqiy tafakkur, lug‘at boyligi va kommunikativ malakalar bilan uzviy bog‘liqligi ko‘rsatiladi. Kvest texnologiyasi sarguzashtli, bosqichma-bosqich topshiriqlarga asoslangan interfaol o‘yin shakli sifatida bolalarning faolligini oshiradi, voqealar ketma-ketligini mustaqil rejalashtirish va bayon etish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Tadqiqotda an’anaviy usullar (qayta hikoyalash, rasm asosida hikoya tuzish, suhbat) bilan kvest elementlarining integratsiyasi samaradorligi asoslab beriladi. Natijada kvest texnologiyasi monologik nutqni rivojlantirishda motivatsiyani kuchaytirishi, ijodiy fikrlashni faollashtirishi va bolaning nutqiy mustaqilligini oshirishi ta’kidlanadi. Maqola maktabgacha ta’lim pedagoglariga amaliy tavsiyalar beradi.

Kalit so‘zlar: monologik nutq, kvest texnologiyasi, maktabgacha yosh, bog‘lanishli nutq, interfaol usullar, nutq rivojlantirish, o‘yin faoliyati, mantiqiy tafakkur.

Kirish

Maktabgacha ta’lim tizimining asosiy vazifalaridan biri bolalarda nutqni, xususan monologik nutqni rivojlantirishdir. Monologik nutq – bu bir shaxsning uzluksiz, mantiqiy izchil va tugallangan fikr bayonidir. U dialogik nutqdan farqli o‘laroq, tinglovchining darhol reaksiyasiga bog‘liq emas, balki oldindan rejalashtirish, materialni tanlash va til vositalarini ongli qo‘llashni talab qiladi [1, 738-bet]. Bolalarda monologik nutqning shakllanishi to‘rt yoshdan boshlanib, katta maktabgacha yoshda sezilarli darajada rivojlanadi. Bu jarayon mantiqiy tafakkurning o‘sishi, so‘z boyligining kengayishi va grammatik tuzilmalarni egallash bilan chambarchas bog‘liq [2, 45-bet].

Zamonaviy pedagogikada an’anaviy usullar bilan bir qatorda innovatsion texnologiyalar, jumladan kvest texnologiyasi muhim o‘rin tutadi. Kvest (inglizcha

“quest” – sarguzasht, izlanish) – bu maqsadga erishish uchun bosqichma-bosqich topshiriqlarni bajarishga asoslangan interfaol o‘yin shaklidir. U o‘yin, tadqiqot va muammoli ta’lim elementlarini birlashtiradi [3, 8-bet]. Maktabgacha ta’limda kvest bolalarning qiziqishini uyg‘otadi, jamoaviy faoliyatni rivojlantiradi va mustaqil fikr bayon qilish uchun qulay sharoit yaratadi.

O‘zbekiston Respublikasi “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturida nutqni rivojlantirish, jumladan bog‘lanishli nutqni shakllantirish alohida e’tiborga olingan. Shu bois kvest texnologiyalaridan foydalanish orqali monologik nutqni rivojlantirishning samarali usullarini o‘rganish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotning maqsadi – kvest texnologiyasi yordamida bolalarda monologik nutqni rivojlantirishning pedagogik asoslari va amaliy usullarini aniqlash, ularning samaradorligini asoslashdan iborat.

Asosiy qism

Monologik nutqning mohiyati va rivojlanish bosqichlari. Monologik nutq bolaning o‘z fikrini mustaqil, izchil va mantiqiy ketma-ketlikda bayon eta olish qobiliyatidir. U voqealarni hikoya qilish, predmetlarni tavsiflash, shaxsiy tajribani bayon etish kabi shakllarda namoyon bo‘ladi [4, 137-bet]. Psixologik-pedagogik nuqtai nazardan monologik nutqning shakllanishi uch bosqichda kechadi: boshlang‘ich bosqichda bolalar sodda gaplar bilan cheklangan bayon qiladi; o‘rta bosqichda bir necha gaplardan iborat murakkabroq monologlar paydo bo‘ladi; yakuniy bosqichda esa to‘liq, izchil va ifodali monologlar tuziladi [1, 739-bet].

An’anaviy usullar orasida qayta hikoyalash, reja asosida hikoya qilish, rasm asosida hikoya tuzish, rollarga bo‘lib o‘qish va ijodiy davom ettirish samarali hisoblanadi [5, 72-bet]. Bu usullar bolalarning lug‘atini boyitadi, grammatik to‘g‘rilikni mustahkamlaydi va mantiqiy bog‘lanishni shakllantiradi. Biroq zamonaviy sharoitda bolalarning motivatsiyasini oshirish uchun o‘yin asosidagi texnologiyalar, xususan kvest zarur.

Kvest texnologiyasining pedagogik mohiyati. Kvest texnologiyasi ta’lim jarayonini sarguzashtli o‘yin shaklida tashkil etishga imkon beradi. Uning asosiy xususiyatlari: ta’lim muammolari o‘yin orqali hal qilinadi; faoliyat individual yoki guruh shaklida o‘tkaziladi; bolalar erkin harakatlanadi va bosqichma-bosqich topshiriqlarni bajaradi [6, 12-bet]. Kvest turlari chiziqli (ketma-ket topshiriqlar), halqasimon va muammoli bo‘lishi mumkin. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun qisqa muddatli, yoshga mos, qiziqarli syujetli kvestlar tavsiya etiladi.

Kvest jarayonida bolalar topshiriqlarni bajarish uchun voqealarni kuzatadi, xulosalar chiqaradi, o‘z fikrlarini ifodalaydi. Bu esa monologik nutq uchun zarur bo‘lgan rejalashtirish, izchillik va mustaqillik ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Masalan, “Yashirin xat” yoki “So‘zlarda yashiringan jumboq” kabi kvestlarda bola topilgan ma’lumot asosida hikoya tuzishi yoki topshiriq natijasini bayon etishi talab qilinadi [7, 15-bet].

Kvest texnologiyasi yordamida monologik nutqni rivojlantirishning samarali usullari. Birinchi usul – syujetli-rolli kvestlar. Bolalar ma’lum rolni o‘zlashtirib, sarguzasht davomida voqealarni izchil bayon etadi. Masalan, “O‘rmon sarguzashti” kvestida bola hayvonlar rolida topshiriqlarni bajarib, o‘z harakatlarini hikoya qiladi. Bu usul emotsional ifodaviylikni oshiradi va nutqiy faollikni rag‘batlantiradi [8, 429-bet].

Ikkinchi usul – vizual modellashtirish bilan boyitilgan kvestlar. Mnemonik jadvallar, rasmlar ketma-ketligi yoki interaktiv doska yordamida kvest topshiriqlari beriladi. Bola rasmlar asosida reja tuzib, monolog yaratadi. Bu usul xotirani mustahkamlaydi va mantiqiy bog‘lanishni osonlashtiradi [9, 106-bet].

Uchinchi usul – guruh hikoyasi shaklidagi kvest. Bir bola kvestning bir qismini bayon etadi, keyingisi davom ettiradi. Bu jarayon bolalarda o‘zaro bog‘lanish, tinglash va mustaqil to‘ldirish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Natijada umumiy monolog shakllanadi [10, 54-bet].

To‘rtinchi usul – multimedia va AKT vositalari bilan integratsiyalashgan kvestlar. Animatsion lavhalar, audio yozuvlar yoki interaktiv o‘yinlar asosida bola voqeani kuzatib, keyin mustaqil hikoya tuzadi. Bu tasavvurni boyitadi va monolog uchun obrazlar yaratadi [8, 430-bet].

Amaliyotda kvestni tashkil etishda quyidagi bosqichlarga rioya qilish maqsadga muvofiq: qiziqarli nutq bilan kirish; jumboqli vazifalar yaratish; sarguzasht rejasini tuzish; topshiriqlarni bajarish davomida nutqiy faollikni rag‘batlantirish; yakunida har bir bolaning monologini tinglash va baholash. Topshiriqlar bolaning yoshiga mos, qiyinligi oshib boruvchi bo‘lishi kerak.

Muhokama

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, kvest texnologiyasi an’anaviy usullarga nisbatan bolalarning monologik nutqini rivojlantirishda yuqori samaradorlikka ega. An’anaviy mashg‘ulotlarda ba’zi bolalar passiv qolishi mumkin bo‘lsa, kvestda har bir ishtirokchi

faol ishtirok etadi, chunki o‘yin motivatsiyasi kuchli. Bu esa nutqiy mustaqillikni oshiradi [3, 10-bet].

Monologik nutqning mantiqiy tafakkur bilan bog‘liqligi kvestda yanada yaqqol namoyon bo‘ladi: bola topshiriqni bajarish uchun voqealar ketma-ketligini tahlil qiladi, xulosa chiqaradi va o‘z fikrini bayon etadi. Shu bilan birga, kvest jamoaviy ishlashni rivojlantirib, dialogik nutqdan monologik nutqqa o‘tishni osonlashtiradi [1, 740-bet].

Biroq kvestni tashkil etishda ba’zi qiyinchiliklar mavjud: topshiriqlarning haddan tashqari murakkabligi bolalarni charchatishi, tarbiyachining tayyorgarligi yetarli bo‘lmasa, nutqiy maqsad unutilishi mumkin. Shu bois pedagog kvestni oldindan loyihalashi, nutqiy vazifalarni aniq belgilashi va har bir bolaning individual xususiyatlarini hisobga olishi zarur.

O‘zbek pedagoglarining tadqiqotlari kvestning maktabgacha ta’limda tadqiqiy ko‘nikmalar, refleksiv faoliyat va nutqni rivojlantirishdagi ahamiyatini tasdiqlaydi. Interfaol o‘yinlar va o‘yin texnologiyalari monologik nutq uchun eng samarali yo‘llardan biri ekanligi qayd etiladi [8, 428-bet].

GLOBAL SCHOLARS
SCIENTIFIC PUBLISHING

Xulosa va takliflar

Kvest texnologiyalari yordamida bolalarda monologik nutqni rivojlantirish samarali pedagogik yondashuv hisoblanadi. U o‘yin va ta’limni integratsiyalash orqali bolalarning motivatsiyasini oshiradi, mustaqil fikr bayon qilish, voqealarni izchil hikoya qilish va mantiqiy xulosa chiqarish ko‘nikmalarini shakllantiradi. An’anaviy usullar bilan kvest elementlarining uyg‘unligi nutqiy rivojlanishni yanada chuqurlashtiradi.

Takliflar:

1. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida kvest texnologiyasini muntazam qo‘llash, xususan monologik nutqni rivojlantirishga oid maxsus kvest stsenariylarini ishlab chiqish.
2. Tarbiyachilarning malakasini oshirish kurslarida kvestni loyihalash va nutqiy vazifalarni integratsiya qilish bo‘yicha amaliy mashg‘ulotlar tashkil etish.
3. Yosh guruhlariga mos kvest to‘plamlarini yaratish (kichik guruhlar uchun sodda syujetlar, katta guruhlar uchun murakkabroq tadqiqiy topshiriqlar).

4. Multimedia vositalari va vizual modellashtirishni kvestga keng joriy etish.
5. Ota-onalar bilan hamkorlikda uy sharoitida oddiy kvest o‘yinlarini o‘tkazishni rag‘batlantirish.

Kelgusida kvest texnologiyasining uzoq muddatli ta’sirini o‘rganish va uning boshqa nutq turlariga ta’sirini tadqiq etish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ismatullayeva G.E. Bolalarda monologik nutqni rivojlantirish usullari // Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2023. – №3(11). – B. 738–742.
2. Qodirova F.R. Bolalar nutqini rivojlantirish nazariyasi va metodikasi: ruhiy omillar. – Toshkent: Istiqlol, 2006. – 120 b.
3. Qarshiyeva D.O‘. Darslarni “Kvest” texnologiyasi asosida loyihalashni takomillashtirish: uslubiy qo‘llanma. – Toshkent: Qamar Media, 2022. – 48 b.
4. Babayeva D.R. Nutq o‘stirish metodikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2009 (qayta nashr 2018). – 180 b.
5. Soliyev I.S., Yuldasheva D.T. Maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarda nutq tarbiyasi va izchil nutqqa o‘rgatish: monografiya. – Farg‘ona, 2024. – 95 b.
6. Boltayeva F.A. Maktabgacha yoshdagi bolalarda tadqiqiy ko‘nikmalarni rivojlantirishda kvest texnologiyasi ahamiyati // Ilmiy maqolalar to‘plami. – 2025. – B. 215–218.
7. Xalilova L.N. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ta’limiy faoliyatlarni “Kvest” texnologiyasidan foydalangan holda tashkil etish // Ta’lim, fan va innovatsion g‘oyalar. – 2024.
8. Abdullayeva K.J. Maktabgacha yoshdagi bolalarda monologik nutqni rivojlantirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish ahamiyati // Journal of Universal Science Research. – 2025. – B. 427–431.
9. Tashmuhamedova F. Maktabgacha yoshdagi bolalarda monologik nutqni rivojlantirish usullari // Qo‘qon universiteti xabarnomasi. – 2023. – №8. – B. 106–110.
10. Umarova U.I. Maktabgacha yoshdagi bolalarning bog‘lanishli nutqini o‘stirish yo‘llari va usullari // Science and Innovation in the Education System. – 2022. – B. 54–58.

11. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim tashkilotlari uchun “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi (takomillashtirilgan ikkinchi nashr). – Toshkent, 2022.
12. Shodiyeva S.Q. O‘rta guruh bolalari nutqini o‘stirish: o‘quv qo‘llanma. – Toshkent: O‘qituvchi, 1993. – 80 b.

GLOBAL SCHOLARS
SCIENTIFIC PUBLISHING